

'Baerne'

Tijdschrift van de Historische Kring "Baerne"

21e jaargang nr.2 - juni 1997

Conimex

De Oosterse keuken thuis.

Slamat Makan – Smakelijk Eten.

Historische Kring Baerne
Postbus 326
3740 AH Baarn
tel. (035) 5430377

Voorzitter
J.G. v.d. Kraats
Torenlaan 34
3743 HH Baarn
tel. (035) 5421000

Algemeen Secretaris
F. Muts-Snel
van Goyenlaan 213
3764 XH Soest
tel. (035) 6012989

Penningmeester
I. Huls-Brandmsa
Wittelaan 8
3743 CP Baarn
tel. (035) 5422974

Werkgroep Archeologie
J.W.A.A. van der Laan
Schoener 12
3742 HD Baarn
tel. (035) 5411656

Werkgroep Archiefonderzoek
H.M.M. van Vugt
Wiardi Beckmanstraat 104
3762 HC Soest
tel. (035) 6018894

Werkgroep Interviews en Reportages
J.M. v.d. Brink-v. Wijkvliet
Prof. Meijerslaan 10
3741 XH Baarn
tel. (035) 5420161

Werkgroep Oudheidkamer
R.J.E. Luikinga-Geijtenbeek
Klaproosstraat 15
3742 RA Baarn
tel. (035) 5415724

Werkgroep 'Baerne'
H. Bronkhorst
Eemweg 23
3741 LA Baarn
tel. (035) 5413587

Redactie Baerne
E.J. Heun-ten Holt
H. Bronkhorst
J. Kruidenier
L.J. Stomp
R. Uilleman
T. Biemans
Sophialaan 13
3743 CT Baarn
tel. (035) 5422951

Ledenadministratie
N. Kuyt-Smit
v. Wassenlaan 16
3742 AH Baarn
tel. (035) 5418065

Bezoekadres en bezoektijden Oudheidkamer
Burgemeester Penstraat tussen nr.2 en 4. Open op maandagen van 10 tot 12 uur en van 20 tot 22 uur, maar **niet** op de eerste maandagavond van de maand en **niet** op maandagavond in de maanden juli en augustus.

Contributie
Minimaal f 25,- per jaar voor het individuele lidmaatschap.
Minimaal f 35,- per jaar voor een echtpaar of twee samenwonenden.
Minimaal f 12,50 per jaar voor het jeugdlidmaatschap (14 tot en met 18 jaar).
Bankrek.nr.: 30.47.28.292
Postbankrek.nr.: 41.92.133
Losse verkoop "Baerne": f 5,50 verkrijgbaar bij N. Kuyt-Smit en Boekhandel Den Boer, Laanstraat 69, Baarn

Niets uit deze uitgave mag worden veeveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie.
Het tijdschrift 'Baerne' komt mede tot stand door Drukkerij Bakker Baarn.

INHOUD

	Pag.
Joan Reynst, Heer van Drakenstein. Een portret door Karel Dujardin	2
De Baarnse Gemeenteraad tussen 1848 en 1885 Plaats voor nieuwkomers?	5
Verenigingsnieuws	17
Boekbesprekingen	18
Programma	20

JOAN REYNST, HEER VAN DRAKENSTEIN

EEN PORTRET DOOR KAREL DUJARDIN

Het hiernaast afgebeelde schilderij is een portret van Joan Reynst, die in 1671 eigenaar werd van het Baarnse kasteel *Drakenstein*. Dit portret werd in 1672 geschilderd door Karel Dujardin, en het bevindt zich in het Rijksmuseum. Ik ben op het spoor van dit portret gekomen, omdat ik onlangs een ander schilderij van Dujardin te zien kreeg, dat zojuist door het Rijksmuseum was aangekocht. Naast dit nieuw verworven werk, *Paulus geneest de kreupele*, bleek, bij raadpleging van de catalogus *Alle schilderijen van het Rijksmuseum*, dat het museum al eerder negen werken van deze zeventiende eeuwse meester in bezit had gekregen. En onder die schilderijen was, tot mijn verrassing, het portret van een Heer van Drakenstein. Dit schilderij bleek in het Rijksmuseum niet op zaal te hangen. Het is in de werkkamer van de directeur Behoud en Beheer, Dr. J. P. Filedt Kok, die zo vriendelijk was mij te ontvangen, zodat ik het kon zien. Vervolgens heeft de Rijksmuseum Stichting mij een foto van het portret gestuurd, met toestemming tot reproductie in *Baerne*.

Kapitein der burgerij

Wie was Joan Reynst? Op het schilderij zien we een man in de kracht van zijn leven, gekleed in een fraaie donkere jas, gesloten met talloze knoopjes. Daaronder draagt hij een wit zijden hemd, dat bij de mouwen te voorschijn komt. Om zijn hals heeft hij een witte zijden doek, die in een soort bef eindigt. Zijn gezicht, met een gezonde rode blos, is omlijst met lang blond golvend haar. Rechts en links zijn twee jachthonden. Het schilderij is van 1672, en Reynst is dan in Amsterdam *kapitein der burgerij*, dus kapitein van een schutterscompagnie; evenals dertig jaar eerder Frans Banning Cocq, die we van Rembrandts Nachtwacht kennen.

Joan Reynst werd op 19 augustus 1636 in de Nieuwe Kerk in Amsterdam gedoopt. Hij was de zoon van een vermogend koopman, de patriciër Gerrit Reynst, die ook kapitein der burgerij was. Het huis van vader Reynst, waar de jonge Joan opgroeide, stond op de Keizersgracht. Volgens een beschrijving van een tijdgenoot was dat huis "van binnen als een Koninks Paleys" met een verzameling "kostelyke schilderijen". Het vermogen van Reynst Senior werd geschat op meer dan "drie tonnen gouts". Zijn zoon, Joan Reynst, trouwde op 12 juli 1667, (hij was toen dertig), met Eva Hooftman. Joan was, net als zijn vader een rijk man, want in 1674 werd hij aangeslagen voor een vermogen van f 140.000, wat voor die tijd een astronomisch bedrag was. (Een landarbeider verdiende in die tijd hoogstens een gulden per dag).

Op 20 december 1671 kocht Joan Reynst voor f 27.300 gulden *De Ridderhofstad Drakesteyn met de Heerlijkheit van de Vuursche en de landen daarbij behoorende, groot 112 morgen*. Het huis was te koop aangeboden, omdat de vorige eigenaar, de bouwheer Gerard van Reede, in zo grote financiële moeilijkheden was gekomen, dat zijn crediteuren beslag hadden laten leggen op de boedel. (Deze Gerard van Reede had Drakenstein in 1640 laten bouwen.)

Karel Dujardin (Amsterdam 1622-1678 Venetië): *Joan Reynst (1636-1695), Heer van Drakenstein en de Vuursche, Kapitein der burgerij te Amsterdam in 1672*

Joan Reynst, die een huis had op de Amsterdamse Herengracht, kocht Drakenstein als een buitenplaats, waar hij 's zomers ging wonen. Als Heer van Drakenstein werd hij bekleed met de lage en hoge jurisdictie, of rechtsmacht, van De Vuursche. Reynst was collator van de gereformeerde gemeente van De Vuursche, dat wil zeggen dat hij het recht had de predikant te benoemen. Met zijn vrouw, Eva Hooftman, heeft hij in

1680 aan de kerk in De Vuursche, die in 1659, dus eenentwintig jaar eerder, was gebouwd, een royale schenking gedaan, van een gebrandschilderd raam, een koperen doophek en een aantal bijbels voor de leden van de kerkenraad.

Joan Reynst, die achterenvolgens de tweede bewoner van Drakenstein was, werd op 9 mei 1695 in de Amsterdamse Westerkerk begraven. Hij is dus negenenvijftig jaar oud geworden.

Samen naar Italië

De schilder Karel Dujardin, die van Joan Reynst, zo'n fraai portret heeft gemaakt, werd in 1622 in Amsterdam geboren. Hij was een leerling van de Haarlemse schilder Claes Berchem.

Dujardin heeft na 1652 vooral in Amsterdam, maar ook in Den Haag, gewerkt. Het Rijksmuseum heeft van Dujardin een *Zelfportret* uit 1662, dus op veertigjarige leeftijd. Hij schildert zich zelf als een man met golvend lang haar, gekleed in een donker jasje met daaronder een wit zijden hemd. Hij was veertien jaar ouder dan zijn vriend Reynst, met wie hij een reis naar Italië heeft gemaakt. Het Rijksmuseum heeft van Dujardin een *Italiaans landschap met geitenmelkster*. Men rekent hem tot de italianiserende landschapsschilders, omdat hij in Italië veel inspiratie vond. In de laatste drie jaar van zijn leven is hij naar Noord-Afrika, Rome en Venetië gereisd. In Venetië is hij in 1678 gestorven. Hij is zesenvijftig geworden.

Voorganger van koningin Beatrix

Als eigenaar en bewoner van Drakenstein is Joan Reynst dus een voorganger van koningin Beatrix, die het huis in 1959 kocht, die het liet restaureren en die het vervolgens ging bewonen. Na haar huwelijk woonde zij er, vanaf april 1966, met prins Claus en hun kinderen. Na haar inhuuldiging in 1980 en haar verhuizing in 1981 naar Huis ten Bosch in Den Haag is Drakenstein een van haar buitenverblijven.

H. Bronkhorst

Literatuur:

- *Alle schilderijen van het Rijksmuseum te Amsterdam*, Amsterdam, 1976
- B. Haak, *Hollandse schilders in de Gouden Eeuw*, Zwolle, 1996
- Johan E. Elias, *De vroedschap van Amsterdam, 1578-1795*
- *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*, Dr. P.S. Molhuysen en Prof. Dr.P.J. Blok, Leiden, 1914
- M. G. Schenk en J. B. Th. Spaan, *Drakensteyn en zijn bewoners*, Baarn, 1967
- *Kastelen en ridderhofsteden in Utrecht*, Utrecht 1995

Onderstaand artikel is een samenvatting van een scriptie die handelt over een tot nu toe onderbelicht aspect van onze dorpsgeschiedenis. De auteur, Remco Pijpers, studeert geschiedenis aan de universiteit van Utrecht. De volledige scriptie is aanwezig in de bibliotheek van onze vereniging. Indien u zelf over een exemplaar wilt beschikken, is de schrijver bereid deze tegen kopieerkosten beschikbaar te stellen.

DE BAARNSE GEMEENTERAAD TUSSEN 1848 EN 1885

Plaats voor nieuwkomers?

Het jaar 1848 bracht in Nederland een ingrijpende grondwetswijziging. Dat Tweede Kamer, Provinciale Staten en gemeenteraden voortaan rechtstreeks zouden worden gekozen, betekende een reële dreiging voor de notabelenelite die Nederland regeerde. De liberalen, die voor de nieuwe grondwet verantwoordelijk waren, stonden na een wijziging van het staatsbestel ook een vervanging van het politieke personeel voor.

Het sociaal-economisch keerpunt voor Baarn wordt over het geheel genomen in 1874 gelegd. Het was het jaar waarin de spoorweglijn van Amsterdam naar Amersfoort werd aangelegd, via Baarn. Zeker zo belangrijk was het feit dat het gezellige dorpje, gelegen aan de rand van de uitgestrekte domeinen van Paleis Soestdijk, een eigen station kreeg. De verbeterde infrastructuur bewoog een heterogeen gezelschap van welgestelden tijd in het dorp en zijn bossen door te brengen. Baarn veranderde van boerengehucht tot villadorp.

In hoeverre was er in de Baarnse raad continuïteit in de loop van de negentiende eeuw en als die continuïteit kan worden vastgesteld, wanneer deden de veranderingen zich voor? Toen de nieuwkomers na 1874 de villa's betrokken? Schiepen de sinds 1848 grondwettelijk gelijke kansen voor (gegoede) burgers de mogelijkheid om openbare ambten te bekleden of waren er belemmeringen? Kortom: waren de Baarnse notabelen bereid plaatsen in te ruimen voor nieuwkomers?

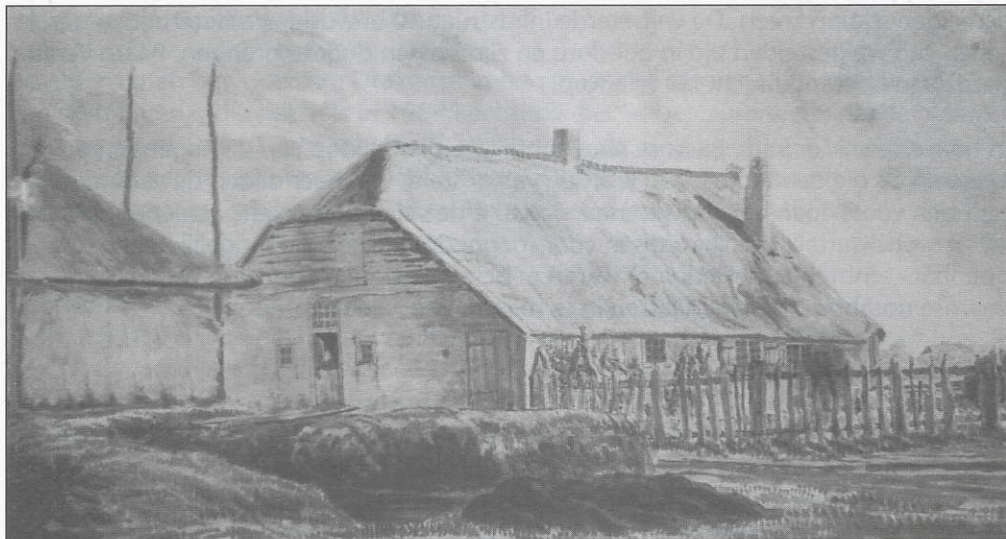
De gemeenteraad tot 1865

Tussen 1813 en 1865 tekende zich in Baarn een grote mate van continuïteit af. Niet alleen sociaal-economisch, maar ook bestuurlijk. In de politieke vijver was weinig te zien, ook niet toen de gemeentewet in 1851 werd ingevoerd. Deze wet was een uitwerking van de grondwet van 1848 en bepaalde dat de gemeenteraad officieel het

hoofd was van de gemeente, in plaats van het college van burgemeester en wethouders. Gemeenteraadsleden werden voortaan rechtstreeks gekozen, voor zes jaar. Om de twee jaar trad een derde deel van de raad af en vonden verkiezingen plaats. De toekenning van het kiesrecht was verbonden aan de hoogte van het bedrag dat iemand betaalde in de directe rijksbelastingen. Voor de verkiezingen van de gemeenteraden gold de helft van de census voor de Kamerverkiezingen (tussen tien en tachtig gulden).

Uit de Baarnse raad - die zeven leden kende - verdwenen in 1851 twee personen: de katholieke veehouder S. Schothorst en J. F. Diemer, de hervormde rentmeester van het domein Soestdijk. Ze moesten plaatsmaken voor een katholieke veearts, F.H. van Dommelen, en een hervormde smid, J. Kroon. Verder was de situatie zoals die voor er 1851 uitzag. De eerste rechtstreeks gekozen raad bevatte leden die plaatselijke bekenden waren: de tekenmeester M.F. Reeder, de muzikmeester Z. van den Hoek, die wethouder was, bakker J. Butzelaar, ook wethouder, en de schilder E.J. van der Flier. De laatste drie hadden in de jaren veertig hun stempel op de gemeentepolitiek gedrukt, wat ze tot ver in de jaren vijftig volhielden, evenals de burgemeester Jan Pen.

De boerderij van wethouder Zylvester van den Hoek aan de Baarnschedijk

Mr. J.C.G.C. Laan, burgemeester van Baarn van 1858 tot 1868

Burgemeester Pen, landbouwer, maakte deel uit van een katholieke boerenfamilie uit Eemnes. Gedurende de hele negentiende eeuw stonden leden van deze familie vooraan op het politieke toneel. Jan Pen had zijn vader opgevolgd, notaris Frans Pen (1777-1841), die het gemeentebestuur sinds 1809 voorzat. Jan bekleedde het ambt tot 1858, het jaar waarin hij kinderloos stierf. De rol van de familie Pen was daarmee niet uitgespeeld, want in datzelfde jaar werd zijn broer Hermanus Pen tot raadslid gekozen. Hij was de andere zoon van Frans Pen en, net als zijn vader, de notaris van het dorp. De lijn-Pen liep dus gewoon door, zelfs tot aan het einde van de negentiende eeuw.

In de jaren 1850, maar ook daarna kende de politiek geen partijen. Dankzij de rechtstreekse verkiezingen en het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie in 1853 gingen individuele politici wel steeds meer de krachten gingen bundelen in kiesverenigingen. Het gemeentelijk archief in Baarn toont daar echter geen sporen van; de literatuur biedt evenmin aanknopingspunten die inzicht geven in politieke kleurverschillen. De vooraanstaanden zaten zó stevig in het zadel, dat alleen een natuurlijke dood (Z. van den Hoek 1860, J. Butzelaar 1861, E.J. van der Flier 1881) hun carrière als gemeenteraadslid kon beëindigen. Mensen als G. Klaassen, boer, en P. Kuijer, veehouder, volgden hen op.

Met mr. J.C.G.C. Laan (1826-1873) als nieuwe burgemeester veranderde er in zoverre iets, dat iemand het ambt ging bekleden die niet in Baarn was geboren maar in Zuilen. In 1858 trad hij aan als burgervader en secretaris van Baarn en Eemnes. Deze functies zou hij tot 1868 uitoefenen. Maar Laan mocht dan geen geboren Baarnaar zijn, de nieuwe burgemeester was geen onbekende in het dorp. Zijn oom, mr. H. A. Laan, gewezen rijksontvanger van Eemnes en lid van Gedeputeerde Staten, had in de jaren veertig deel uit gemaakt van de Baarnse gemeenteraad. Tot 1865 werd de raad dus gedomineerd door de boerenlijn, die stond voor de 'boeren en bakkers' en de continuïteit door de jaren heen.

Adel in de raad

In de tien jaar vóór de spoorwegaanleg in 1874 verloor de Baarnse gemeenteraad iets van de continuïteit die in het vorige hoofdstuk het etiket van boerenlijn kreeg opgeplakt. Twee leden van adel traden in 1865 tot de raad toe. Weldra kregen zij gezelschap van een aristocratische burgemeester. Betekende hun toetreden een wisseling van de wacht?

De eerste edelman die de Baarnse gemeenteraad betrad, in 1865, was S.P. van Heemstra (1815-1896), voluit: mr. Simeon Petrus baron van Heemstra, eigenaar van

kasteel Groeneveld. Van Heemstra, geboren in het het Friese Veenklooster, was de broer van Schelte van Heemstra. Deze had in 1844 als een van de negenmannen met Thorbecke een voorstel tot grondwetsherziening had gedaan. De Baarnse baron woonde zeker vanaf 1845 op Groeneveld. In dat jaar trouwde hij met de dochter van Johan Huydecoper, Sophie Fabricius, die tien dagen na de geboorte van hun derde kind, op 26-jarige leeftijd stierf. De tweede aristocraat in de gemeenteraad was J.J.B. baron Hulft Taets van Amerongen (1827-1882). Ook hij werd in 1865 in de raad gekozen. Zijn moeder was van het geslacht Hulft, zijn vader stamde uit de Woudenberg-tak van Taets van Amerongen. Taets, adjunct-commies 1e klasse bij de Provinciale Griffie in Utrecht, was in 1827 geboren in Zeist. Slechts vier jaar zou hij in de raad zitten; in 1869 verhuisde hij naar Utrecht.

De derde aristocraat was een zwaargewicht: mr. J.H. baron Mollerus van Westkerke (1840-1909). In 1868 werd hij als burgemeester geïnstalleerd, als opvolger van J.C.G.C. Laan die in de voetsporen van zijn oom, H.A. Laan, plaats nam in de Gedeputeerde Staten van Utrecht, na al vanaf 1862 in de Provinciale Staten te hebben gezeten. Mollerus, geboren in Oldebroek (Gelderland), was een zoon van H.M. baron Mollerus, heer van Westkerke en Wulpendaal en kamerheer van koning Lodewijk Napoleon. Zijn grootvader, eveneens een man van groot aanzien, was minister van Binnenlandse Zaken en van Staat en vice-president van de Raad van State geweest. Een ander nieuw raadslid was mr. P.M. de la Court, woonachtig op de buitenplaats De Eult bij Soestdijk. Hij was niet van adel, maar kwam uit een aanzienlijke familie en genoot ook als kapitein van de schutterij achtig. In 1868 werd hij in de raad gekozen, om een jaar later alweer te vertrekken naar Soest waar hij het burgemeestersambt ging bekleden. In 1872 stierf hij. Het politieke beeld van het tijdvak 1865-1874 laat dus een toenemende belangrijkheid van de adel c.q. buitenplaatsbewoners in de Baarnse gemeenteraad zien. Populair gezegd: de raad kreeg blauw bloed.

Ondanks de toenemende invloed van de adel overheerste de boerenlijn: de wethouders Van der Flier en Pen, kastelein G. van Leersum en Kuijer, in de jaren vijftig nog veehouder en inmiddels gepromoveerd tot heemraad van het waterschap Eemnes. Ze leken te worden overvleugeld door de aristocraten, maar die dreiging duurde slechts even. Logementhouder H.W. van Oosterom verving in 1869 Taets van Amerongen als raadslid. Met deze verandering werd onbedoeld vooruitgelopen op de toekomst waarin - na de spoorwegaansluiting - de belangen van de villabewoners gaandeweg zwaarder gingen tellen. Er werd geprofiteerd van de aanwezigheid der vermogende villabewoners en dus had men belang bij de belangen van de laatsten. Toch liet de zittende dorpselite de nieuwkomers niet zomaar toe in de raad.

De nieuwkomers

In 1874 zaten nog twee mannen van adel in de gemeenteraad: burgemeester Mollerus en Van Heemstra. Hoewel de laatste een voornaam persoon moet zijn geweest, leek zijn invloed in de gemeenteraad tanende. Uit de gemeenteraadsverslagen tussen 1874 en 1880 blijkt dat Van Heemstra opvallend vaak absent was. De adellijke lijn werd vager, een proces dat zich al eerder had ingezet toen Taets van Amerongen in 1869 naar Utrecht verhuisde. Mollerus vertrok in 1880 als Commissaris des Konings naar Gelderland. In 1876 had hij nog tevergeefs een gooi naar het lidmaatschap van de Tweede kamer voor het kiesdistrict Amersfoort gedaan. Ook Van Heemstra, verliet de gemeenteraad, in 1881, 'om reden van veel afwezigheid', zo meldde De Gooi- & Eemlander.

De nieuwkomers maakten hun opwachting. De spoorwegaansluiting had een groeiend inwonertal als gevolg. Onder de immigranten bevonden zich zowel arbeiders als welgestelden, die de villa's betrokken rondom de oude dorpskern. Ze kwamen voor de bossen en voor het ruisen van het loof. Ch.W. Paine Stricker (1833-1876) was een Amsterdammer, koopman van beroep. In 1873 betrok hij een villa aan de Javalaan en twee jaar later werd hij gekozen in de raad. Hij kan worden beschouwd als het eerste villabewoner-raadslid, al was hij geen trendsetter, in die zin dat er niet meteen andere immigranten klaar stonden om zijn voorbeeld te volgen. De dood ontnam hem de mogelijkheid om het voorbeeld voor die anderen te kunnen zijn. Of het moet Jhr. L.D. Rutgers van Rozenburg zijn geweest, eveneens koopman uit Amsterdam en heemraad van het waterschap Eemnes. Rutgers, die in 1876 in Baarn was komen wonen, zette vaart achter zijn lokaal-politieke carrière: in 1878 was hij tweede voorzitter - naast burgemeester Mollerus - van de commissie die de feestelijke intocht van prins Hendrik in Baarn verzorgde, in 1880 zou hij tot gemeenteraadslid worden gekozen en een jaar later werd hij wethouder.

Rutgers was een villabewoner maar behoorde niet tot de villabewoners die in georganiseerd verband de politiek probeerde te doordringen. In 1880 maakte de liberale 'Kiesvereniging' haar debuut en beval zij de Amsterdamse koopman E. Smit aan als kandidaat voor het raadslidmaatschap. De 'Kiesvereniging' had villabewoners in het bestuur en zou bij de verkiezingen van 1881 met succes kandidaten naar voren schuiven. In 1880 moest E. Smit het echter afleggen tegen Rutgers van Rozenburg. Al bij de verkiezingen in 1876 hadden H.L. Velaars en H. Brullemans geprobeerd in de raad te komen; zonder succes. Een poging in 1879 van Smit en H. Brullemans om via een advertentie de gunst van de kiezers te winnen, lukte evenmin. Hun namen prijken naast die van logementhouder W. van Oosterom. Zij achtten zichzelf het geschikte

Mr. J.H. baron Mollerus van Westkerke, burgemeester van Baarn van 1868 tot 1880

trio voor het gemeentebestuur, maar alleen Van Oosterom, die al in de raad zat, werd gekozen. Het zinde de villabewoners en hun gunstelingen geenszins dat ze niet direct in de raad waren vertegenwoordigd. Dat blijkt uit een ingezonden brief die op 5 februari 1881 in De Gooi- & Eemlander werd geplaatst. De brief was ondertekend met 'E. E. Smit? De briefschrijver uitte zijn ongenoegen over 'die verouderde vooroordelen, dien akeligen partijgeest en dat stelsel van uitsluiting'. De briefschrijver meende dat 'alle bestanddelen der bevolking zoveel mogelijk gelijkelijk in den gemeenteraad moeten vertegenwoordigd zijn'.

Penningmeester van de 'Kiesvereniging' was villabewoner J.R. Teixeira de Mattos. Samen met de Amsterdammer Jhr. J. Hartsen had hij het initiatief genomen tot de stichting van een gasfabriek. Het was het begin van een reeks particuliere initiatieven in het laatste kwart van de negentiende eeuw. Ze onderstreepten de behoefte van de immigranten om Baarn aan te passen aan de betere voorzieningen die zij gewend waren. In 1878 ving de fabriek met de productie aan en ging de gemeente er toe over gas te betrekken voor haar straatverlichting.

Tussen 1874 en 1880 kwamen de immigranten/villabewoners dus bij de gemeenteraad in beeld. Er kwam - zij het slechts voor een korte tijd - een eerste villabewoner-raadslid en villabewoners ontplooiden een eerste initiatief om de voorzieningen af te stemmen op hún wensen. De gemeenteraad volgde en trok voorzichtig naar de villabewoners toe door grond aan hen te verkopen en door gas te betrekken. Maar de raad liet zich geenszins de wet voorschrijven. Er was zelfs sprake van terughoudendheid, misschien wel een zekere afkeer om de villabewoners die Baarn wilden onderwerpen aan veranderingen, in de raad toe te laten. Nadat prins Hendrik in 1879 was overleden, konden de immigranten Baarn pas echt veranderen. Een groot deel van het aan het dorp grenzende domein werd verkocht en kwam vrij voor villabouw.

De breuk

Net als het jaar 1879 was ook het jaartal 1881 een belangrijke cesuur omdat toen de omvang van de raad werd vergroot vanwege de groei van het inwonertal; in 1870 telde Baarn 2540 inwoners, tien jaar later waren dat er 3740. Voortaan telde de Baarnse gemeenteraad geen zeven maar elf leden en er waren dus vier zetels te verdelen. Aangezien baron Van Heemstra en Van Leersum in datzelfde jaar ontslag namen, konden daar twee zetels bij worden opgeteld. Maar het totaal aan opengevallen plaatsen was nog niet bereikt. Van de Flier, vanaf 1845 lid van de raad, stierf, waardoor het totaal aan vrije zetels op zeven kwam. Een complete wisseling van de wacht was in aantocht en de verkiezingen hielden Baarn dan ook flink bezig, getuige de ongewoon hoge opkomst van 78 procent.

Zoals gezegd probeerden de nieuwkomers al in de tweede helft van 1870 een plaats in de raad te bemachtigen, tot de 'Kiesvereniging' in 1880 in georganiseerd verband een krachtige poging waagde. Het werd ook hoog tijd, schreef 'E.' kribbig in de Gooi & Eemlander: 'Slaan wij nu een blik op de tegenwoordige samenstelling, dan springt al dadelijk in het oog dat wel de patriciërs, oud-Baarnaars, neringdoenden en landbouwers daarin hun zetel innemen, maar wij missen daarin die fractie, welke Baarn van een stil dorpje tot een belangrijke gemeente heeft helpen bevorderen, die de welvaart van nering en bedrijf zoo belangrijk heeft doen toenemen en zal blijven steunen, wanneer haar toenemende kracht door gebrek aan waardering niet worden gestuit.' Met 'patriciërs' bedoelde hij ongetwijfeld de Amsterdammer mr. Pieter Jacob Teding van Berkhout (1848-1885), die in 1880 burgemeester baron Mollerus was opgevolgd.

De dragers van de 'Kiesvereniging' waren: president C.M. van Gogh, penningmeester Teixeira de Mattos en secretaris dr. J.W. Sluiter. De laatste - geboren in Deventer, voormalig conrector van het gymnasium in Rotterdam en vanaf 1874 villabewoner in Baarn - was tevens secretaris van de Baarnse afdeling van de 'Maatschappij tot Nut van 't Algemeen'. Van Gogh was boek- en kunsthandelaar. Commissionair Teixeira, een joodse Amsterdammer, was de oprichter van de gasfabriek. Belangrijker echter was zijn zetel in het venootschapsbestuur van de in oktober 1882 opgerichte Baarnsche Bouwterrein Maatschappij (BBM), een gelegenheidscombinatie van de Nederlandse Handelmaatschappij en de Banque de Paris et des Pays-Bas, met als voorzitter mr. M.C. van Hall. Deze maatschappij verrichtte grondspeculatie en wist onder meer de domeingronden te verwerven, die vrijkwamen na de dood van Prins Hendrik. De 'Kiesvereniging' was niet zozeer de voorvechter van de belangen der Baarnse villabewoners, maar van de villabewoners van de Baarnsche Bouwterrein Maatschappij. Smit was secretaris van de BBM en werd raadslid in 1881. Dat gold eveneens voor villabewoner G. Elink Schuurman, die Smit als secretaris opvolgde en in 1884 in de raad werd gekozen.

De belangrijkste man die de 'Kiesvereniging' naar voren schoof, was K.W. van Gorkom, geboren te Zutphen. Deze schoolopziener en oud-hoofdinspecteur der cultures in Nederlands-Indië trachtte eerst, met steun van de 'Kiesvereniging' in Baarn, een zetel in de Tweede Kamer te bemachtigen. Toen dat mislukte, volgde een kandidaatstelling voor de Baarnse gemeenteraad. Daarnaast maakte de 'Kiesvereniging' zich sterk voor vijf anderen, waarvan er drie werden gekozen. Villabewoner Schipper was in 1876 vanuit Amsterdam in Baarn komen wonen; Sibblee, aannemer uit Amsterdam, in 1878; Velaars woonde al vanaf 1866 in Baarn en dreef het hotel Velaars, dat hij in 1876 verkocht. Maar er waren meer villabewoners die invloed in de

raad noodzakelijk achtten. 'Enige kiezers' presenteerden, net als de 'Kiesvereniging', een lijstje kandidaten in De Gooi- & Eemlander. Daar zaten Van Gorkom en Velaars bij, plus vier anderen, van wie villabewoner W.G.M. Eyck van Zuylichem werd gekozen. De latere burgemeester van Nijenvveen en Schiermonnikoog combineerde zijn raadslidmaatschap met zijn functies van watergraaf van het waterschap Maartensdijk en directeur van de Utrechtse bankvereniging. Tellen we logementhouder Van Oosterom en Rutgers van Rozenburg mee - ook al werd de laatste niet door de 'Kiesvereniging' gesteund - dan komt het totaal aan villabewoners annex getrouwen op acht. In 1880 was alleen Van Oosterom lid van de raad. Een stijging dus van vijftien naar bijna 75 procent: een radicale elitewisseling.

De belangen van de villabewoners zouden in de jaren erna op de eerste plaats komen. Twee voorbeelden ter illustratie. In september 1881 ontving de gemeente twee aanvragen om een stoomtram te exploiteren. Het ene tracé zou moeten lopen van Utrecht over Maartensdijk naar Baarn, het andere van Laren over Baarn naar Amersfoort. De inwoners van De Vuursche stuurden de gemeenteraad petities toe, de raadsleden met klem wijzend op de (economische) noodzaak van een stoomtram. Niet voor niets groeide tussen 1880 en 1920 in den lande in rap tempo een net van tramverbindingen. De villabewoner-raadsleden waren echter tegen. Van Gorkom verwoordde hun gevoelens door de nadruk te leggen op het belang van Baarn als 'eene plaats welke voornamelijk bestaat van menschen die hier de zomermaanden komen doorbrengen'. Die mensen, behorend tot de elite der villabewoners, zouden bij het verlenen van een vergunning weleens hun biezen kunnen pakken, gezien het 'gevaar' dat de stoomtrams 'veroorzaken voor eigenaren van paarden'. De stoomtram zou er pas in 1898 komen.

Men was vooral gekant tegen de komst van dagjesmensen, hetgeen ook blijkt uit het tweede voorbeeld. In 1882 deden geruchten de ronde, dat de vrije toegang op koninklijke domeinen zou worden opgeheven. De bossen zouden te zeer worden veruild door het recreërende publiek. De gemeenteraad stelde een commissie samen, waarin ook villabewoner-raadsleden plaatsnamen. In een adres op 30 december 1882 verzocht men Willem III de domeinen niet te sluiten. De koning ging daarop over tot een beperkte toegang. Met deze maatregel wilde de vorst vooral dagjesmensen afschrikken, iets waar de Baarnse gemeenteraad zich helemaal in kon vinden, gezien 'het karakter der gemeente'. Daarmee werd bedoeld: het exclusieve karakter. Maar uit dit voorbeeld bleek meer dan alleen elitevorming in Baarn en in de raad. Hoewel de brief aan de koning een onderdanige toon bevatte, gaf hij blijk van (licht) verzet, tegen Soestdijk. De actie getuigde bovendien van daadkracht die de gemeenteraad daarvóór nauwelijks aan de dag legde.

De villabewoners hadden, samengevat, niet alleen de samenstelling van de raad veranderd, maar ook het karakter. Ging de raad in de jaren 1870 iets meer rekening houden met het blikveld van de nieuwkomers, in de jaren 1880 ging de ontwikkeling een krachtige stap verder: de raad werd dat blikveld. Verdween daardoor ook de boerenlijn, de lijn die teruggrijpt op de periode waarin 'bakkers en boeren' de raad domineerden? Beslist niet. Een zekere mate van continuïteit bleef er namelijk. Weliswaar kwamen de wethouders Van der Flier en Pen (in 1884) te overlijden, maar voor Van der Flier kwam een familielid in de plaats: H.R. van der Flier. De continuïteit blijkt tevens uit de verkiezing tot raadslid van Frans Pen, zoon van Hermanus Pen. Bovendien wijst de brief van 'E.' in De Gooi & Eemlander op een periode waarin het voor de nieuwkomers in de tweede helft van 1870 moeilijk was die continuïteit te doorbreken. Waarschijnlijk was de raad niet zozeer gekant tegen de villabewoners, maar tegen degenen die uitsluitend gericht waren op speculatie en woekerwinsten op grond. Verder onderzoek zou hierover meer helderheid moeten geven.

Besluit

In de loop van de negentiende eeuw liet de Baarnse gemeenteraad een grote continuïteit in samenstelling zien. Nadat er bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1851 voor het eerst rechtstreeks mensen konden worden gekozen, vond er geen wisseling van de wacht plaats: de zittende dorpselite bleef op de kussens zitten. Daar kwam voorzichtig verandering in toen twee edellieden in 1865 in de raad werden gekozen: mr. S.P. baron Van Heemstra en baron Taets van Amerongen. Zij kregen drie jaar later gezelschap van burgemeester mr. J.H. baron Mollerus van Westkerke. De verandering zette pas goed door in 1881 toen de raad van zeven naar elf leden werd uitgebreid en acht nieuwe leden tot de kring der villabewoners behoorden. Een radicale elitewisseling dus. Deze ommekeer was echter niet eenvoudig tot stand gekomen, want reeds vanaf 1876 trachtte de nieuwkomers een plaats in het gemeentebestuur te verwerven: zonder succes. Vanaf 1880 gebeurde dat in georganiseerd verband, toen de liberale 'Kiesvereniging' kandidaten - vooral speculanten - naar voren schoof. De nieuwkomers staken hun misnoegen over het uitblijven van verkiezingswinst niet onder stoelen of banken, getuige de ingezonden brief van 'E'. Deze hekelde 'dien akeiligen partijzucht' en 'dat stelsel van uitsluiting' van de zittende dorpselite. De continuïteit duurde dus voort tot 1881. De verkiezingen in dat jaar luidden een nieuw tijdperk in voor de Baarnse gemeenteraad, zij het dat de continuïteit niet helemaal zou verdwijnen.

J.P.R. Pijpers

Bronnen/ archivalia
Gemeentelijk Archief Baarn

Documentatie

J.C.F. d' Aulnis de Bourouill, *Chronologische geschiedenis van Baarn, vijf handgeschreven manuscripten uit 1895.*

Voorlopig inv. nr. 24-25, *Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, 1848-1885.*

Voorlopig inv. nr. 36-39, *Bijlagen bij de notulen van de gemeenteraadsvergaderingen, 1860-1885.*

Stadsarchief Naarden

De Gooi- en Eemlander, 1871-1885

Literatuur

J.C. Boogman e.a., *Geschiedenis van het moderne Nederland; politieke, economische en sociale ontwikkelingen* (Houten 1988).

H. van Dijk, 'Het negentiende-eeuwse stadsbestuur: continuïteit of verandering?', in: P.B.M. Blaas e.a., *Stedelijke naijver. De betekenis van interstedelijke conflicten in de geschiedenis. Enige beschouwingen en case-studies* ('s-Gravenhage 1986) 128-149.

F. Gaasbeek, J. van 't Hof en M. Koenders, *Baarn. Geschiedenis en architectuur* (Zeist 1994).

G.A. Hoekveld, *Baarn. Schets van de ontwikkeling van een villadorp* (Baarn 1964).

H. Knippenberg en B. de Pater, *De eenwording van Nederland. Schaalvergroting en integratie sinds 1800* (Nijmegen 1988).

T. Plum, *Uit de geschiedenis van Baarn* (Baarn 1932).

C.B. Wels, 'Stemmen en kiezen 1795-1922', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 92 (1979) 313-332.

VERENIGINGSNIEUWS

Excursie naar Nijkerk

Zo dichtbij en toch zo onbekend! Op zaterdag 20 september a.s. organiseert de vereniging een excursie naar Nijkerk. Deze plaats, evenals Baarn in de middeleeuwen voorzien van stadsrechten, heeft een rijke historie. Vooral de achttiende eeuw was een bloeitijd voor Nijkerk, mede dankzij de florerende tabaksteelt. In die tijd werd er driftig gebouwd en veel daarvan is gelukkig bewaard gebleven. Maar er zijn ook nóg oudere monumenten in Nijkerk te bewonderen en om dit alles te leren kennen beginnen we - rond tien uur - met een stadswandeling, onder deskundige begeleiding. Tussen de middag is er gelegenheid om meegebrachte consumpties te nuttigen of in een horecagelegenheid iets te gaan gebruiken. Om twee uur worden we verwacht in het Nijkerker stoomgemaal *Hertog Reijnout*. Dit unieke monument is het enige nog werkende gemaal met buitenschepraders in Europa. Het gemaal, gelegen in de polder Arkenheem, gaat speciaal voor ons draaien om zo aanschouwelijk te maken wat 'malen' nu precies inhoudt.

De kosten van de excursie bedragen f 25,- per persoon, voor niet-leden f 27,50. Eventuele meerrij-kosten komen op f 7,50. Aanmelden graag vóór 6 september, op een briefkaartje aan Yvonne van den Akker, Gerard Doulaan 4, 3741 RH in Baarn, of per telefoon (035-5417560). Ook graag vermelden over hoeveel vrije zitplaatsen u beschikt of dat met een ander mee wilt rijden. Een week voor de excursie krijgen de aanmelders nader bericht.

Aanwinsten oudheidkamer

Slabestek, pook en rakel

Dienstregeling trein en bus 1950-1951

Twee schilderijen gemaakt door Wout Verhoef

Stafkaart Baarn en omstreken

Bladmuziek gecomponeerd ter gelegenheid van de verjaardag van Prins Bernhard in 1937

Stuk Adelaar huishoudzeep

Twee zilveren medailles

Handgeborduurde glazendoek

Twee baby-jakjes

Rok-zak

Pakje waxine nachtluchtjes Verkade

Aanwinsten bibliotheek

Piet 't Hart en Stijn Verbeek, met foto's van Herman van Doorn, 't Gooi

Max Cramer, Amersfoort, *architectuur en stedenbouw 1850-1940*

Chris Kolman e.a., *Monumenten in Nederland, Utrecht*

Ronald Blijdenstijn en Marinus Kooiman, *Architectuur en stedenbouw in de provincie Utrecht, 1850-1940*

Hans Buiten, *Fabriekswerk. Industrieel erfgoed in de provincie Utrecht*

Drie deeltjes uit de reeks *Utrechtse biografieën*

Boekbesprekingen

J.H.M. Putman en H.A. Burgman-Feenstra, *Overledenen in Eemland (excl. Amersfoort) tot 1811 (Eemlandse Klappers 27)*, Hollandsche Rading 1996. 241 p. Te bestellen door overmaking van f 40,- op postbankrekening 3812378 of op rekening 64.47.32.962 t.n.v. Genealogische Documentatie Service te Hollandsche Rading o.v.v. EK 27.

De serie Eemlandse Klappers is een toegang op archiefbestanddelen betrekking hebbend op het Eemland. Hieronder wordt verstaan het gebied, dat als kwartier Eemland deel uitmaakte van Utrecht ten tijde van de Republiek.

In deze klapper hebben de samenstellers een aantal bronnen verwerkt betreffende overledenen in dit gebied tot 1811. Ten eerste zijn dit de overlijdens en begraafregisters van de kerken te Achterveld, Baarn, Bunschoten, Eemnes (binnen- en buitendijks), Hoogland, Leusden, Renswoude, Soest en Woudenberg. Daarnaast heeft men een aantal andere, aanvullende bronnen, gebruikt, te weten -gegevens over dood gevonden personen in de provincie Utrecht in het archief van het Hof van Utrecht; -lijsten van overleden personen in de archieven van de dorpsgerichten, vermoedelijk opgemaakt ten behoeve van de heffing van de 20ste en 40ste penning; -lijsten van aangegeven lijken en begraven 1806-1811 en memorie van aangeving met staten van het saldo der nalatenschap; -begraven voorkomend in het archief van de diaconie van de Hervormde Gemeente Bunschoten; -Bloys van Treslong Prins, genealogische en heraldische gedenkwaardigheden in en uit de kerken der provincie Utrecht 1919.

Voor Baarn betekent dit dat gebruik is gemaakt van lijsten van begraven personen van de hervormde gemeente over de periode 1775-1811, lijsten van overleden personen van de rooms Katholieke parochie over 1744-1756 en 1758-1811 en memories

van aangeving met staten van het saldo der nalatenschap. De lijst is gerangschikt in alfabetische volgorde van de familienaam dan wel patroniem. Bij de naam worden de bronnen en overlijdens/begraafdata vermeld en enkele bijzonderheden. Bijvoorbeeld: "Austing, Gerrit, bakker op de Vuursche, dood gevonden op de heide onder Baarn, Bn hf 140 A 15-02-1725" of "Daetzelaar, Petronella, weduwe van Jakob Schoonderbeek, Bn hv 47, Bn rk 9 O 20-01-1810". Afgesloten wordt met een index op geografische namen (buurtschappen, boerderijen, e.d.), een lijst met afkortingen, een lijst met grondvormen van voornamen en herleidingen daarvan. Al met al een aanwinst voor onze bibliotheek!

R.J. van der Maal

Hans Buiten, *Fabriekswerk. Industrieel erfgoed in de provincie Utrecht*, uitgeverij Matrijs, Utrecht 1997; ISBN 90 5345 096 3, f 49,95.

De provincie Utrecht staat niet bekend als een zwaar geïndustrialiseerde streek, toch ontstonden hier - mede door de grote landschappelijke variatie - verscheidene takken van nijverheid. De turfindustrie kwam op in het veen en de rivierkleigebieden leverden de grondstof voor de fabricage van bakstenen en tegels. De zandgronden van de Utrechtse Heuvelrug waren geschikt voor de tabaksteelt, waardoor tabaksindustrie ontstond.

In Fabriekswerk worden de sporen die deze en andere industrieën achterlieten, in woord en beeld belicht. Ook het drukwerk - een bedrijfstak die in Baarn een belangrijke rol speelde - komt aan bod. De geschiedenis van de water-, gas- en electriciteitsbedrijven wordt helder beschreven, waarbij ook de Baarnse watertoren met het kenmerkende 'Intze'-reservoir niet wordt vergeten.

Industrieel erfgoed leek tot voor kort niet bijzonder en kreeg daardoor nauwelijq aandacht. Dit boek laat zien dat dat volkomen onterecht is.

Yvonne van den Akker

Programma

Zaterdag 20 september 1997 - Excursie naar Nijkerk.

Dinsdag 7 oktober 1997 - Dialezing door de heer M. Hagenaar uit Ouderkerk a/d Amstel over "Leef mee met Beth Haim" (historische Portugees Israëlitische Begraafplaats in Ouderkerk a/d Amstel.) (zaal 4)

Dinsdag 18 november 1997 - Dialezing door mevrouw Th. Coppens uit Baarn over "De Oranjes", de levens van Willem van Oranje, Maurits en Frederik Hendrik. (kleine zaal)

Dinsdag 20 januari 1998 - Dia's over "Oud en Nieuw Baarn" door de heren C. Versteeg en T.G.H. Reitsma uit Baarn. (nieuwe serie, kleine zaal)

Maandag 9 februari 1998 - 1e herhaling.

Dinsdag 17 februari 1998 - 2e herhaling. ('s middags)

Dinsdag 24 februari 1998 - Dialezing door de heer J. ter Brugge uit Amersfoort over "Recent archeologisch onderzoek in de provincie Utrecht". (zaal 4)

Dinsdag 24 maart 1998 - Algemene Ledenvergadering. (zaal 4)

Dinsdag 21 april 1998 - Dialezing door mevrouw C.J.C. Broer uit Utrecht over "Abdijen". (zaal 4)

Alle lezingen vinden plaats in Cultureel Centrum "De Speeldoos", Rembrandtlaan 35 te Baarn. Aanvang 20.00 uur, behalve dinsdag 17 februari 1998, 's middags, dan is de aanvang 14.30 uur.

APOTHEEK JULIUS

Apothekers: *O.P. Hofkes, E. Hofkes-Dazert
en M.A. Smulders-de Jong*

LAANSTRAAT 26
3743 BG BAARN
TELEFOON (035) 541 24 32

A **G**
ADVIESGROEP
BAARN **B**

*Fiscaal jurist
en
Zakenadviseurs
Eemnesserweg 12
3741 GA BAARN*

*Telefoon:
(035) 542 58 11*

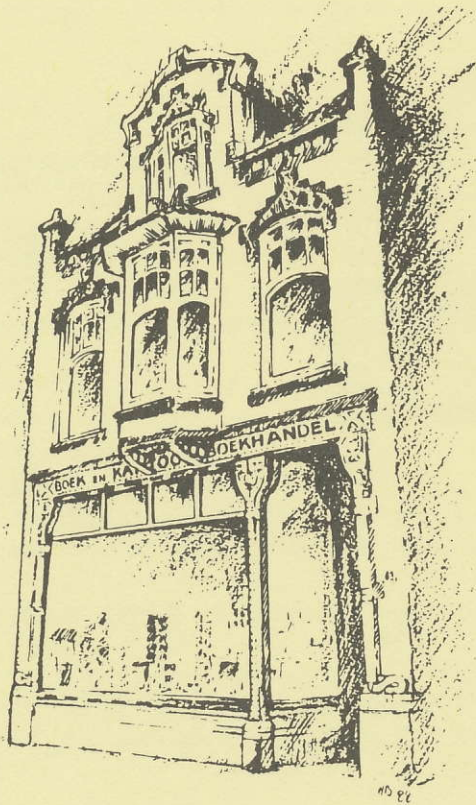
*Telefax:
(035) 542 57 14*

*Privé:
(035) 541 26 26
(035) 621 72 89
(055) 367 03 72*

- * FISCAAL-JURIDISCH ADVIES
- * ADMINISTRATIES
- * BELASTINGAANGIFTEN
- * JAARREKENINGEN
- * BEDRIJFS-ECONOMISCH ADVIES

Maakt u vrijblijvend eens een afspraak, ook 's avonds zijn wij voor u bereikbaar.

EEN PERSOONLIJKE BENADERING STAAT BIJ ONS VOOROP.

Sinds 1886

BOEKHANDEL DEN BOER

Laanstraat 69 - 3743 BC Baarn - Telefoon 541 20 32

Gespecialiseerd
in literatuur,
kunst- en kinderboeken

Werkgroep Oudheidkamer
t.a.v. Archief